

מבחר רעיונות למפגש עם ההגדה של פסח

ערכו: יעל נדלר, מנחה ארצית לחינוך לשוני בחמ"ד וצוות המנחות המחוזיות לחינוך לשוני בחמ"ד: חנה יורב (צפון), ברכה טננבאום (חיפה), יפה חן (ירושלים), אורית רוזנמן (מנח"י), סיגל שאקי (מרכז), אלישבע פרידמן (ת"א), יפה אילוז (דרום) וזהבה פלד (עופרים).

קהל יעד: כיתות א-ו

מבוא

העיסוק בטקסטים מההגדה של פסח חשוב ביותר לקידום מטרות חינוכיות-דתיות וכן לקידום מטרות בשפה. המצווה המרכזית בפסח היא "והגדת לבנך", ולכן בהתאם לתפיסה של בית חינוך כמשפחה, יש מקום לערוך בכיתה "הכנה לליל הסדר", הכוללת בין היתר גם קריאה והבנה של הכתוב בהגדה.

הגדה של פסח היא אולי הטקסט ה"משפחתי" ביותר במסורת היהודית. ההגדה מבטאת את אחת האמיתות המשמעותיות ביותר בחינוך היהודי: עיקר הווייתו של החינוך בתוך המשפחה ובמסורת שמועברת מהורים לילדים דור אחר דור. בשבוע שעוסקים בו בערכי החמ"ד, מה עוד שאנו נמצאים שלושים יום קודם לפסח, חשוב לעסוק בהגדה של פסח ובהבנת תפקידה בחינוך המשפחתי.

הקריאה בהגדה של פסח מפגישה את התלמידים עם שימושים ייחודיים בלשון על רבדיה ההיסטוריים ומצריכה מיומנויות ייחודיות להבנת הטקסטים המקיימים לעיתים קרובות זיקה ביניהם. בהגדה של פסח באים לידי ביטוי ארבעת הרבדים המרכזיים של השפה העברית: לשון המקרא (ציטוטים מהתורה), לשון חז"ל (מדרשים וכו'), לשון ימי הביניים (פיוטים) ולשון ימינו (הוראות למהלך הסדר). העיסוק בטקסטים מתוך ההגדה מאפשר לקדם את הישגי התלמידים בזיקה להישג 7 בתוכנית הלימודים בחינוך הלשוני: קריאת טקסטים מן המקורות היהודיים כחלק בלתי נפרד ממורשת התרבות היהודית ותוך עמידה על ייחודם הלשוני.

מתבקש שבתקופה שבין פורים לחופשת פסח "ספר הלימוד" בשיעורי העברית יהיה ההגדה של פסח. בבתי הספר יש לבנות תכנית ספיראלית שבה ייקבע באיזו שכבת גיל לומדים כל קטע מההגדה ומהו המודל הדידקטי המרכזי. לצערנו, בשנים האחרונות נפוצה התופעה של הפקת "חוברות עבודה לפסח" בבתי הספר, והדבר בא על חשבון זמן ההוראה שצריך להיות מוקדש להגדה עצמה.

להלן נציג כמה דרכים דידיקטיות למפגשים עם טקסטים מההגדה. להבדיל מיחידת הוראה שלמה, כאן התמקדנו ב"אופי" המפגש, כך שכדי לבנות יחידות הוראה יש לשלב בין הדרכים המוצעות על פי שיקול הדעת של המורה.

באתר האינטרנט של החינוך הלאומי בחמ"ד יפורסמו הרחבות לקראת פסח.

דגשים

- סביבה לימודית: רצוי לבקש מהילדים להביא הגדות מהבית ולערוך תערוכת הגדות בכיתה, שכן חשוב לתת לתוכן הנלמד ביטוי בסביבה הלימודית.
- יש להתאים את התוכן הנלמד לרקע של אוכלוסיית התלמידים.
- יש לשלב פעילות להערכה יצירתית של תהליך הלמידה ולבדיקת מימוש המטרות בהיבט התוכני ובהיבט השפתי.

המפגש עם הטקסט בכיתה - מבחר הצעות דיקטיות

1. היבט מוזיקלי-חוייתי
2. קריאה בקול
3. הבנת הטקסט דרך התבוננות בממדי תוכן, מבנה ולשון
4. דבר "פה-סח" - הכנת טקסט דבור לליל הסדר
5. שילוב עבודה במחשב לקידום הבנת הטקסט
6. שיעורים בדרך "עופרים"
7. "מפגש" בין טקסט מההגדה ובין טקסט נוסף
8. לשון ההגדה

1. היבט חוייתי/מוזיקלי

רבות נכתב על אודות החשיבות של שילוב היבט חוייתי ליצירת למידה משמעותית. מומלץ להתחיל את הנושא בהתייחסות ל"ליל הסדר שלי", כדי ליצור את החיבור בין הבית ובין בית הספר. חשוב שהתלמידים ישתפו בעל פה ובכתב בחוויותיהם מליל הסדר (היכן הם חוגגים את ליל הסדר, מי המסובים, ליל סדר הזכור להם במיוחד). כדאי להעשיר בשיתוף על אודות סדרי פסח מיוחדים (ליל הסדר הגדול בעולם בקטמנדו, סדר מרכזי ביישוב בו גרים התלמידים, ליל הסדר בשואה ועוד).

דרך נוספת היא האזנה לקטע/פיוט נבחר מן ההגדה במליאה. חשוב להאזין לשני לחנים לפחות. אפשר להיעזר באתר "הזמנה לפיוט"² שבו מאגר לחנים של עדות שונות. נקודות לדיון:

- איזה לחן מוכר לכם? איזה לחן חדש לכם?
 - איזה לחן אתם מעדיפים?
- אם יש אפשרות, מומלץ לאפשר לתלמידים עבודה בזוגות באמצעות המחשב באתר "הזמנה לפיוט".

1 <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Hemed/YehidotMafmarim/>

/ChinichLeshoni

2 <http://www.piyut.org.il>

דוגמה להנחיות לעבודה:

- כמה לחנים שונים של הקטע/ הפיוט מצאתם?
- בחרו שני לחנים שאינכם מכירים והאזינו להם. האם הם דומים ללחן המוכר לכם מהבית?
- איזה לחן מוצא חן בעיניכם?

2. קריאה בקול

יש משפחות שבהן נהוג שעורך הסדר קורא את ההגדה בקול ושאר המשתתפים עוקבים בהגדה, ויש משפחות שבהן יש סבב של קריאה בין המשתתפים. בכל מקרה, חשוב להעלות את מודעות התלמידים למשמעות של הדיוק וההטעמה בקריאה. פעילות הכנה בכיתה לקריאה בקול של קטעי הגדה מתאימה לציון הדרך הראשון בהישג 7 בתכ"ל: "קריאה שוטפת, מדויקת ומוטעמת של טקסטים מהמקורות היהודיים הנלמדים בכיתה".

דגשים

- את הטקסט מתוך ההגדה יקרא המורה. חשוב שלא לתת לתלמידים לקרוא בקול בלי שניתן להם זמן להתכונן.
- בהתאם לנדרש יש ללמד או לחזור באופן מפורש על צלילי התנועות ועל תפקיד סימני הפיסוק.
- התלמידים יבחרו קטע מההגדה וילמדו לקרוא אותו בשטף, בדיוק ובהטעמה.
- יש לבנות מחוון בתהליך משותף עם התלמידים. המחווין יכול תבחינים כגון: קריאה מדויקת, קריאה בקול רם, קצב מתאים, התייחסות לסימני הפיסוק, הגהה מדויקת (הימנעות מ"בליעת צלילים"), הטעמה ועוד.
- מומלץ לתרגל קריאה קולית בזוגות. ילד אחד קורא והילד השני נותן לו משוב על פי המחווין שנבנה בכיתה. לאחר מכן הילדים "מחליפים תפקידים".

3. הבנת הטקסט דרך התבוננות בממדי תוכן, מבנה ולשון

הקריאה בהגדה מפגישה את התלמידים עם שימושים ייחודיים בלשון על רבדיה ההיסטוריים ומצריכה מיומנויות ייחודיות להבנת הטקסטים. במהלך יום הלימודים בבית הספר פוגשים התלמידים טקסטים מעולמות שיח שונים. בשיעורי העברית משתכללת יכולת הקוראים לבחור את דרך הקריאה המתאימה לסוגי הטקסטים מעולמות השיח השונים, על פי המטרות והנסיבות של הקריאה. יחסי הגומלין בין ההתייחסות לטקסט בממדי התוכן, המבנה והלשון מאפשרים הנחיה של תהליכי הפקת מידע מהטקסט. רמת הקריאות של הטקסט, מטרות הטקסט, אופי אוכלוסיית התלמידים ומשתתפים אחרים משפיעים על שיקולי הדעת באיזה סדר ובאיזו רמת עומק תהיה התייחסות לכל אחד מהממדים.

- יש לתת את הרקע המתאים לקטע/ הפיוט הנבחר (התייחסות למחבר, לתקופה שבה נכתב הטקסט, למטרת הטקסט וכו').
- בהיבט התוכן - יש להתייחס למשמעות הגלויה והסמויה של הטקסט וכן לפרשנות, הערכה ונקיטת עמדה תוך התייחסות לרעיונות, לנושאים ולמסרים.
- בהיבט המבנה - יש לזהות רכיבי מבנה בולטים בטקסט. בהגדה של פסח מופיעים רכיבי מבנה כגון שאלות ותשובות, שילוב ציטוטים מהתורה, רצף כרונולוגי של אירועים והוראות הפעלה (קדש ורחץ...).
- בהיבט הלשון - גרעינה של ההגדה נמצא בפרק י' של מסכת פסחים במשנה ובמדרשי ההלכה של התנאים. כך שההגדה כתובה בעיקרה בלשון חכמים, הן מצד דקדוקה והן מצד אוצר המילים שלה. בנוסף, משולבים בה ציטוטים מהתורה ופיוטים מימי הביניים שנוספו אליה. בעת ההוראה בכיתה יש ללמד באופן מפורש את ההיבטים הלשוניים הרלוונטיים לטקסט הנבחר. יש לשים לב שהידע הלשוני הקודם של התלמידים אינו תמיד רלוונטי בטקסטים מן המקורות (למשל ידע לשוני על אודות השימוש בזכר ובנקבה: בהגדה "את פתח לו" הכוונה לזכר). הוא הדין לגבי האסטרטגיות שהם מפעילים (כגון: הבנת מילה בהקשר) שאנו מעודדים בטקסטים מעולמות שיח אחרים, ואינן תמיד רלוונטיות בטקסטים מן המקורות.

"והיא שעמדה" - דוגמא ליישום היבטים של תוכן, מבנה ולשון.³

* המהלכים הדידקטיים המוצעים להלן הם מודולאריים. למשל: לשיקול דעתו של המורה האם הפעילות בקריאה קולית תתקיים לפני הפעילויות להבנת הטקסט או לאחריהן. כך גם לגבי העיסוק במילה הראשונה, "והיא" - האם להתחיל את המפגש עם הקטע במילה הראשונה, או להשאיר אותה כ"חידה" עד שנבנית הבנה עמוקה יותר.

3. את הפעילות תכננו אדלה שקלים, מנחה מחוזית במחוז דרום עד תש"ע ויעל נדלר, מדריכה ארצית.

<p style="text-align: center;">פעילות דיזקטית</p>	<p style="text-align: center;">התייחסות למודי תוכן, מבנה ולשון</p>
<p style="text-align: center;">פתיחה התייחסות למילה הראשונה : "והיא".</p> <p>- מי זאת "היא"? (אזכור) למי הכוונה? התלמידים מעלים השערות. מה משמעות "ו' החיבור"? מה משמעות "היא" בלשון נקבה? חשיפה למספר פירושים:</p> <p>1. "היא" זו ההבטחה שהבטיח הקב"ה לישראל בברית בין הבתרים, שיצאו ממצרים לאחר ארבע מאות שנה. הבטחה זו נזכרה בקטע הקודם "ברוך שומר הבטחתו לישראל...".</p> <p>2. מה שעמד לאבותינו הוא המשך הפיוט: "והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם".</p> <p>3. התייחסות למילה "והיא" כנוטריקון. הפניית התלמידים לעיון בפיוט "אחד מי יודע" והשלמה על פי האותיות:</p> <p>- ו: ששה סדרי משנה - ה: חמישה חומשי תורה - י: עשרת הדברות - א: ה' אחד</p> <p>● דיון מסכם:</p> <p>התייחסות לעובדה שלתופעה אחת יש כמה פירושים. (היכן אנו מכירים את השיח הזה? פירושי חז"ל לתורה וכו', דגש על כך שאין "נכון, לא נכון").</p>	<p>הבנת הנושאים, הרעיונות והמסרים העולים מהקריאה בטקסטים, שהם חלק מהמורשת התרבותית היהודית</p> <p>זיהוי תופעות ייחודיות של הלשון בטקסטים מהמקורות היהודיים הנלמדים בכיתה</p>
<p style="text-align: center;">משימה לתלמידים:</p> <p>· סימון המילים מן השורש ע-מ-ד. (שעמדה, עמד, עומדים).</p> <p>● מה פירוש המילים?</p> <p>● שימוש במילון: איזו מילה נחפש?</p> <p>● התייחסות לפירושים השונים של המילה במילון: אילו מבין הפירושים מתאימים להקשר שלנו?</p> <p style="text-align: center;">משימה לתלמידים מתקדמים:</p> <p>● התייחסות לצירופים עם המילה "עמד".</p> <p>● מציאת ביטויים עם המילה "עמד" (עמד בבחינה, עמד בדיבורו, עמד בניסיון, עמד מלכת, עמד על דעתו, עמד על המקח).</p> <p>● פירוש המילים מהשורש ע-מ-ד בטקסט: "שעמדה", "עמד עלינו לכלותנו", "עומדים עלינו";</p> <p>● כדאי להבחין בין המשמעויות: משמעות חיובית (שעמדה) ומשמעות שלילית (עמד עלינו)</p> <p>● פעילות העשרה נוספת: התייחסות למשמעות המילה "לכלותנו". אפשר לזמן שימוש במילון ולהתייחס למשפחת המילים: לכלות, כליה.</p>	<p>הבנת המושג "שורש" ותפקידו מבחינת משמעות המילים הנגזרות ממנו</p>

<p style="text-align: center;">פעילות דידקטית</p>	<p style="text-align: center;">התייחסות לממדי תוכן, מבנה ולשון</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● המורה יכתוב את כל הקטע על הלוח ויבקש מהתלמידים לזהות מילים המסתיימות ב"נו". ● דיון בתופעה של כינויים חבורים (לאבותינו, לכלותנו, מצילנו). 	<p style="text-align: center;">זיהוי תופעות ייחודיות בלשון</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● התייחסות למבנה הקטע: אפשרות א' - התאמה בין הכותרת לחלק המתאים בטקסט באמצעות שימוש בצבעים: הבטחת ה' לעם שראל תיאור האויבים תשועת ה' וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שֶׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֶלָּא שְׁבָבָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם אפשרות ב' - חלוקת הכיתה לקבוצות שירה כשכל קבוצה מייצגת חלק: בחלק המתאר את האויבים - התייחסות למילת הקישור "אלא". ● מה הקשר בין הכתוב לפני המילה "אלא" ובין הכתוב אחריה? התייחסות ל"אלא" כמילת ניגוד. 	<p style="text-align: center;">זיהוי רכיבי מבנה בולטים בטקסט והבנת תפקידם</p> <p style="text-align: center;">הכרת תפקידיהן של מילות הקישור (אלא) ודרכי השימוש בהן למטרות הבנה והפקה של טקסטים</p>
<p style="text-align: center;">היבט הסטורי</p> <ul style="list-style-type: none"> ● בחירה: דיון או עבודה בקבוצות - מדוע צריך לעסוק/ללמוד היום מה קרה בעבר? - האם לדעתכם קטע זה שייך גם לדור שלנו? - מה עלינו לעשות בימינו כדי להביא לתשועה? (משמעות קיום מצוות, תפילה) - מילוי טבלה: בין החג לאויב: למשל, חנוכה - אנטיוכוס, פורים - המן, פסח - פרעה, יום השואה - היטלר. 	<p style="text-align: center;">חשיבות ההיכרות עם ההיסטוריה של עם ישראל, משמעות האמונה בקב"ה</p>

4. דבר "פה-סח" - הכנת טקסט דבור לליל הסדר

פעילות זו כוללת הכנת "דבר פה-סח" מעין דבר תורה הקשור לתוכן ההגדה. יש בכך משום קידום מטרות בשפה הדבורה בהלימה להישג מס' 1 (ציון דרך: הצגת רעיונות בשיחה, בדיון או בהרצאה תוך התאמת תוכן הדברים וצורתם לנושא, לנמען ולנסיבות...) וכן הזדמנות לגרום לתלמידים למעורבות רבה יותר במהלך קריאת ההגדה בליל הסדר.

דגשים

- מומלץ לאפשר לתלמידים לבחור את הקטע בו יעסוק ה"דבר פה-סח" שלהם. יש לוודא שישנה הבנה של הנושא שעליו מדברים. על התלמידים לקחת בחשבון את הידע המשוער של השומעים.
- כדי שהתלמידים ילמדו להציג נושא לפני קהל, עליהם להתנסות בהקשבה לדוברים אחרים.
- יש לבנות מחוץ בשיתוף התלמידים תוך ניסוח תבחינים כגון:
 - התאמת תוכן הדברים וצורתם לנושא, לנמען ולנסיבות
 - דיבור לעניין וברמת פירוט מתאימה תוך ביסוס הנאמר
 - הצגת רעיונות ברצף הגיוני; ברוח ההגדה אפשר לארגן את הטקסט הדבור במבנה של שאלה ותשובה.
 - בחירת משלב מתאים ושימוש בלשון קבילה
 - התאמת נימת הדיבור ועוצמת הקול
 - שמירה על קשר עין עם הקהל

5. שילוב עבודה במחשב לקידום הכנת הטקסט

העיסוק בטקסט באמצעות המחשב במודל המוצע, יכול להיות הזדמנות ללמידה שיתופית קונסטרוקטיבית שבה התלמידים מביעים את התובנות שלהם בעקבות הטקסט בכלים פתוחים⁴

הכנות נדרשות

המורה יעתיק את הטקסט הנבחר למסמך "word".

מסגרת הלמידה

התלמידים יעבדו בזוגות או בשלשות מול מחשב.

מהלך ההפעלה

שלב א': הצגת הטקסט בכיתה (מליאה)

אם יש מקרן, אפשר להציג את הטקסט. אם הטקסט מולחן מומלץ להשמיעו בכיתה. המורה ייתן הקדמה למפגש עם הטקסט באופן שיאפשר לתלמידים לעבוד באופן עצמאי

4 המודל מבוסס על הרצאה של חננאל טחובר בהשתלמות בשלומי בתשס"ו

בהמשך השיעור. אם זו הפעם הראשונה שהתלמידים מתנסים בעבודה מסוג זה, יש לשקול הדגמה באמצעות טקסט אחר.

שלב ב': עבודה על הטקסט (עבודה בזוגות/ בשלשות) התלמידים יעבדו על פי דף הנחיות. במקביל יבחר המורה קבוצת תלמידים הזקוקים לתיווך וילווה אותה בפעילות.

● דוגמאות להנחיות לתלמידים:

לפניכם הטקסט [כאן יופיע שם הטקסט] מההגדה של פסח.

- ערכו עימוד מחודש של הטקסט.
- הוסיפו שורה בין שורות הטקסט (בצבע גופן שונה) וכתבו את הטקסט במילים שלכם.
- אתרו את המילים הקשות בטקסט. חפשו את פירושיהן במילון והוסיפו את ההסברים ב"הערה".
- איתור מבנה הטקסט (כאשר רלוונטי): הציגו את מבנה הטקסט באמצעות מברשות הצבע.
- התייחסות למאפיינים ייחודיים: אפשר לתת משימה ספציפית, כגון: במדרש "רבן גמליאל..." - לתת לתלמידים לסמן שאלות ותשובות.
- שימרו את התוצרים... (כפי הנהוג בבית הספר)

שלב ג': שיתוף בתהליך והצגת התוצרים (מליאה)

1. המורה יזמין את התלמידים להציג את התוצרים שלהם ולנמק/להסביר את הבחירות שעשו.

2. הערה: אפשר לתת לחלק מהקבוצות טקסטים שונים (ברמות קריאות שונות), ובכך להתאים את המשימה להיבט הדיפרנציאלי.

"רבן גמליאל..." - דוגמה לתוצרים⁵

סימון שאלות, תשובות ומקורות

מקרא: **שאלות - בצבע אדום**

תשובות - בצבע ירוק

המקור - בהדגשה

רבן גמליאל אומר

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה, ומרורים.

פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבת המקדש קיים על שם מה,

על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים,

שנאמר: ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים

ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו.

5 חננאל טחובר, חיספין

מצה זו שאנו אוכלין על שם מה,

על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים
הקדוש ברוך הוא
וגאלם מיד,

שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים
ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם.

מרורים אלו שאנו אוכלים על שם מה,

על שם שמיררו המצרים את חיי אבותינו במצרים,

שנאמר: וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם
אשר עבדו בהם בפרך.

ביאור בלשון התלמיד

הביאור - בצבע כחול

רבן גמליאל אומר

הרב גמליאל הסביר

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה, ומרורים.
שמי שלא ציין בליל הסדר את המושגים: פסח, מצה ומרור לא קיים את החג.
פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים על שם מה,
מדוע אבותינו, בזמן שבית המקדש היה קיים, אכלו קרבן בפסח?
על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים,
כי ה' דילג על הבתים שלהם כשהיו במצרים.

שנאמר: ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים
כמו שכתוב שבנ"י יגידו על קרבן הפסח שהוא לה' וזה מפני שה' לא פגע בהם.
בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו.
וכל זאת קרה כשהוא פגע בבתי המצרים. את בתינו הוא הציל והעם הודה לו.

מצה זו שאנו אוכלין על שם מה,

מדוע אנו אוכלים מצה (בליל הסדר)?

על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ

כי הבצק של בני"י שיצאו ממצרים לא הספיק לתפוח,

עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד

כי ה' הוציא אותם ממצרים מיד,

שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ

כמו שכתוב שהם אפו את העיסה שהוציאו ממצרים כמצה ולא כלחם,

כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם.
כיוון שסילקו אותם ולא היה להם זמן ולא הכינו כלום לדרך.
מרורים אלו שאנו אוכלים על שם מה,
מדוע אנו אוכלים (בליל הסדר) מרור?
על שם שמיררו המצרים את חיי אבותינו במצרים,
כי המצרים גרמו לאבותינו הרבה צרות,
שנאמר: וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה
כמו שכתוב המצרים הכריחו אותם לעבוד קשה ולהכין בעצמם את הלבנים והטיט ולעסוק
בכל מלאכה חקלאית
את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך.
יחד עם שאר העבודות הקשות שהעבידו אותם.

6. הגדה של פסח בדרך "הצבי עופרים"

תכנית "הצבי עופרים" מציעה מודל הוראה חווייתי, ערכי ודידקטי לטיפול ההבעה בכתב ובעל פה.
הפעילות, המכוונת להעשרת השפה באמצעות משחק תפקידים וחוויית של הצלחה, יוצרת מוטיבציה ותחושת מסוגלות לכתיבה יצירתית.
דרך "עופרים" - כ"תורתך שעשועי" (תהילים קעד). פסוק זה מלמד אותנו לעסוק בתורה ברוח של חוויה ושעשוע.

דוגמה למבנה שיעור בדרך "עופרים":

"כנגד ארבעה בנים דיברה תורה"

שלב א': שיחת חימום

מטרת שיחת החימום היא לעורר ידע קודם וליצור עניין לקראת הנושא הנלמד.
אפשר לחלק לתלמידים דף ובו כשלושה-ארבעה תצלומים של תמונות של ארבעת הבנים מהגדות שונות. אם יש בכיתה מקרן, כדאי במקביל להקרין את התצלומים על לוח הכיתה.

נקודות לדיון

- מי הוא כל אחד מארבעת הבנים?
- כיצד החלטתם?
- כיצד ביטאו האמנים כל אחד מהבנים? (לבוש, תנועות גוף, הבעות פנים, צבעים, טכניקות שונות ועוד...).

תוך כדי שיחה יש לרשום את המילים הרלוונטיות על הלוח:

שאינו יודע לשאול	תם	רשע	חכם	
צנייט פקוחות לכוחה, פה קאנץ...	זנוט, קטן קאמט...	לבוש קרויט...	לבוש מסודר...	מראה חיצוני
אזא, חרף...	רעז, אפ...	מלפא, כאוס, חסר סגפנות...	מאיר פניט, אמת...	תכונות

הדוגמה שלפנינו מציגה חלק ממראה הלוח כפי שהוא הלך ונבנה במהלך השיעור. המידע מאורגן על פי קטגוריות. נוח להסתייע בהן לצורך ההמחזה והכתיבה. אפשר להגדיל את מאגר המילים על ידי הוספת מילים נרדפות ומנוגדות. לדוגמה: חכם - נבון, והניגוד: טיפש, חסר בינה... וכדו'. באפיון דמות יש להדגיש כי המראה החיצוני אינו בהכרח מתאים לתיאור האופי, בבחינת "אל תסתכל בקנקן..."

שלב ב': קריאה והבנה של הטקסט

- התייחסות למשמעות הגלויה - קיום מצוות "והגדת לבנך..." - תשובה עניינית לכל אחד מטיפוסי הבנים כך שכל אחד יקבל תשובה לפי הסגנון המתאים לו. הסבר שאלות הבנים והתשובות: חכם - תשובה עניינית, רשע - מידה כנגד מידה, תם - תשובה ממצה וקצרה, שאינו יודע לשאול - ללמדו לשאול.
- התייחסות למשמעות הסמויה - ייחודיות כל אחד מהבנים, לעתים ארבעת הבנים נמצאים בכל אחד מאתנו. אילו תכונות והתנהגויות מייצגת דמותו של כל אחד מהבנים? סקרנות, חכמה, הססנות, ביישנות, תמימות, התגרות, לגלוג.
- התייחסות למבנה הטקסט: שאלה ותשובה, ציטוטים מהמקרא...

1. המחזה

במהלך המחזה התלמידים נדרשים להשתמש באופן אקטיבי באוצר המילים שרכשו. תוך כדי המחזה אפשר להוסיף ולהעשיר את מאגר המילים על הלוח מתוך דברי המציגים או מקרב הצופים.

דוגמאות לנושאים למחזה:

- הבן החכם עוזר לבן התם המתקשה בניסוח שאלתו.
- הבנים מנסים להחזיר בתשובה את הבן הרשע.
- הבנים משחקים בכדור, התנהגות מיוחדת של כל אחד מהם.
- ועוד...

אפשר לשלב המחזה לאורך השיעור, לאו דווקא בשלב זה. בשעת ההמחזה גם השחקנים וגם הצופים שותפים להנאה ולחוויה. מומלץ להוסיף אביזרים, תלבושות, מוזיקת רקע, וכך הופך שיעור עופרים למשהו שונה, מיוחד, מהנה ולא שגרת.

2. כתיבה יצירתית

אפשר לבקש מהתלמידים לכתוב סיפור (הכולל את כל מרכיבי הסיפור) או כתיבה יצירתית אחרת. נבקש מהתלמידים רעיונות לכתיבה/ נציג בפניהם רעיונות לכתיבה כגון:

- הצגתי את ארבעת הבנים בליל הסדר ומחאו לי כפיים.
- הבן הרשע חזר בתשובה.
- ארבעת הבנים אחרי שקיבלו תשובות לשאלותיהם.
- ארבעת הבנים משחקים בכדורגל.
- הצלחתי להשפיע על חבר רשע.

התלמידים יאגדו את סיפוריהם בתלקיט אישי המצוי בכיתה: "עופרים זה הסיפור שלי".

הערכת עמיתים

התוצרים יוערכו בהערכת עמיתים על פי הסוגה שנבחרה. חשוב לבנות את המחווה יחד עם התלמידים בהתחשב בידע הקודם.

פרסום

אפשר לפרסם את הסיפורים בפורום ילדי עופרים או באתר האינטרנט של בית הספר או בסביבה הלימודית.

7. "מפגש" בין טקסט מההגדה ובין טקסט ספרותי

בעת "מפגש" בין טקסט מההגדה ובין טקסט ספרותי, יש הזדמנות להרחיב את משמעות הטקסט מההגדה. המפגש עצמו מאפשר "דיאלוג" בין הטקסטים וקריאה אינטרטקסטואלית. יש לוודא שהתלמידים מבינים את הנושאים, הרעיונות והמסרים העולים מהקריאה של הטקסטים. בנוסף, חשוב לעמוד על ייחודיות הטקסטים מעולם השיח של המקורות היהודיים לעומת טקסטים מעולם השיח של הספרות.

דוגמה:

פעילות לכיתות א-ב:

"מה נשתנה" מההגדה והשיר "מה נשתנה" של חגית בנוזמן.

"מה נשתנה" מההגדה

מהן הקושיה ולמה שואלים אותן בליל הסדר?

קושיה היא מילה ארמית שפירושה: "קושי". הכוונה, אם כן, לשאלות המעוררות שאלות נוספות באותו נושא, למשל: "הלילה הזה כולו מצה" - זו תשובה המתייחסת לדבר גלוי

שהילד רואה. תשובה זו גורמת לילד להתפלא ולשאול את עצמו או את הוריו: "למה בלילה הזה אוכלים רק מצות?" וזו הקושיה הראשונה. ארבע הקושיות ששואל הבן בליל הסדר מאפשרות לאב לספר לבנו על יציאה מעבדות לחירות. מקור הרעיון לשאול קושיות הוא בתורה: "והיה כי ישאלך בנך..." (שמות יג, יד), והמשנה מסבירה: "וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו: מה נשתנה...". כלומר על פי המשנה הבן שואל באופן חופשי על מנהגי החג שעוררו את סקרנותו. רק לאותם בנים שלא ידעו לשאול בעצמם, נועדו השאלות הקבועות של: "מה נשתנה" (מתוך אתר "גלים").

דגשים

- סיומת X אין כמאפיינת את לשון חז"ל (אוכלין, מטבילין, יושבין, מסובין)
- התייחסות למבנה הקטע: שאלה פותחת: מה נשתנה...? ארבע שאלות ותשובות עם התחלה קבועה: שבכל הלילות... הלילה הזה...

מה נשתנה / חגית בנינון⁶

דקלמתי את מה נשתנה
יותר ממאה פעמים
זכרתי אפלו לומר:
בין יושבין ובין מסבין.
אפלו בערב לפני השנה,
דקלמתי בלב את מה נשתנה.

וְדוּקָא בְּסֵדֶר מוּל כָּל הַקְהָל
בְּשֵׁסְבָא אָמַר לִי: יוֹבֵלִי, תִּשְׁאַל
וְאָבָא לְחֵשׁ לִי לְאֵט
וְאָמַר אֲמָרָה לִי בְּקוּל
פְּתָאוּם הַתְּבַלְבְּלִי כָּל כָּךְ,
שִׁשְׁכַחְתִּי כַּמְעַט אֶת הַכֹּל.

שאלות לדוגמה:

- כיצד התכוון יובל לשיר את "מה נשתנה"?
- מה אומרים סבא/ אבא/ אימא ליובל? כיצד משפיעים דבריהם על יובל?
- מדוע נאמר בשיר: "...אפלו לומר: בין יושבין ובין מסבין"? מה מרמזת המילה "אפילו"?
- למה לדעתכם יובל התבלבל? מה קרה לו?
- האם קרה לכם מקרה דומה?
- אילו עצות תתנו ליובל?

פעילות לכיתות ד-ו

הפיוט "דיינו" מההגדה וסיפור העם "אורח לפסח"

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים : דינו
אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם : דינו
אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם : דינו
אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם : דינו
אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הידים : דינו
אלו קרע לנו את הידים ולא העבירנו בתוכו בחרבה : דינו
אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו : דינו
אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה : דינו
אלו ספק צרכינו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המון : דינו
אלו האכילנו את המון ולא נתן לנו את השבת : דינו
אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני : דינו
אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה : דינו
אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל : דינו
אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה : דינו

דגשים

- הוראה מפורשת של המילים המנחות בפיוט: "מעלות", "דיינו", "אילן", "על אחת כמה וכמה" (צביעה של המילים "דיינו", "אילן")
- תוכן הפיוט: סקירה היסטורית על פי רצף כרונולוגי.
- זיהוי מבנה הפיוט: שרשור. סיום של בית הוא התחלה של הבית שאחריו.

אוצר מילים להרחבה:

דיינו - משמעות המילה "דיינו". הבחנה בין "די" ל"דיינו". די - מספיק; "דיינו" - די לנו, כל מה שה' עשה מבחינתנו הוא נס, כל מה שה' עשה מספיק לנו כדי להודות לה'.
משמעות השימוש במילה "דיינו" בימינו.
"מעלה" - מדרגה, יתרון, מידה. להסביר כמה מעלות ל"מקום" עלינו.
"על אחת כמה וכמה" - משמעות הביטוי: קל וחומר, ברור שה' עשה הכול, אנחנו צריכים לשבח את ה'. בימינו: קל וחומר.
סיפור עם: "אורח לפסח" בעיבודיה של שלומית כהן-אסיף, מתוך המקרא "בשפת השורות" לכיתה ה', עמ' 102-103 (נספח).

דגשים

- מאפייני סיפור עם כמסורת שעוברת בעל פה מדור לדור
- משמעות המילה "דיינו" בסיפור
- הקשר בין הרקע לסיפור ובין תוכן הפיוט

8. לשון ההגדה

עממיותה של ההגדה של פסח והחגיגות שבה, וכן העובדה שהיא נאמרת מדי שנה בשנה, גרמה לה להשתגר בפי רבים. אין פלא, אפוא, שהיא תרמה הרבה ניבים, ביטויים וצירופי לשון לעברית החדשה.

ניבים, ביטויים וצירופי-לשון בהגדה

עיקרון "מהטקסט אל הלשון" - במקרה זה הפעילות סביב ביטוי/צירוף-מילים/ניב תיעשה מתוך ההקשר. לאחר הבנת המילים בהקשר של הטקסט אפשר להרחיב את המשמעות על ידי:

- התייחסות למשפחות מילים
 - התייחסות להיבט הדקדוקי
 - מציאת מילים נרדפות/מנוגדות
 - תולדות המילה - לאורך הזמן
 - משמעות המושג בימינו
- עיקרון "מהלשון אל הטקסט" היא עיסוק מפורש ברשימת ביטויים/ צירופי-מילים/ ניבים במימדים שהוזכרו לעיל, ולאחר מכן מציאתם בקטעי ההגדה.

רשימת ביטויים/ צירופי-מילים/ ניבים:

הגדה, מסובין, כפולה ומכופלת, מה נשתנה?, שאר ירקות, כפר בעיקר, שאינו יודע לשאול, חישב את הקץ, בחור כהלכה, בכבודו ובעצמו, סיפק צורכי פלוני, עשה בו שפטים, צא ולמד, אילו.. דיינו!, וכל המרבה... הרי זה משובח ועוד, אצבע אלוקים, באותות ובמופתים, חרטומים, הוציא את עצמו, חסל סדר פסח, הוציא עצמו מן הכלל, הבה נתחכמה לו, עבודת פרך, לגזור לגזרים.

דוגמאות:

שינויים סמנטיים: כל דיכפין - בהגדה משמעו "כל הרעב" (כפן - רעב). היום כל דיכפין - כל הרוצה. תופעות לשוניות - זכר ונקבה: ארבעה כוסות, מוזגין לו כוס ראשון..., שני... בלשון המשנה מקובל היה שכוס ממין זכר. בלשון המקרא ובלשון ימינו כוס - ממין נקבה. מתוך: לשון ההגדה של פסח/ שמעון שרביט

אורח לפסח / שלומית כהן-אסיף⁷

בליל-הסדר של השנה שעברה, כשקראנו בהגדה את הקטע:
"אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים... דיינו!" שאל אותנו
סבא: "ילדים, רוצים אתם לשמוע אגדה?"

ומי אינו מוכן לשמוע אגדה, בפרט שסבא מספר אותה,
ודווקא בליל הסדר, באמצע קריאת ההגדה? סבא עצמו לא
זכר אם קרא את האגדה הזו באחד מספריו או שמע אותה
מפי אביו, והוא סיפר, כשכולנו נועצים בו עיניים ומקשיבים:

רב עשיר היה בעיר נהורא. מדי שנה ערך הרב סדר חגיגי לעניי העיר.
הוא נהג לקנות לילדים בגדים חדשים: חולצות לבנות, מכנסיים שחורים
וכיפות סרוגות, ויחד אתם חגג את חג החירות, כך עשה הרב מדי שנה.

לפתע התרושש הרב העשיר. התרושש, אבל נשאר שמח בחלקו. הוא
ידע כי גלגל סובב בעולם - עני יכול להתעשר ואילו אוצרו של העשיר
יכול להיעלם כלא היה.

חג הפסח התקרב, השנה לא יכול היה הרב להזמין את עניי העיר וילדיהם
לערוך את הסדר בביתו. לבו מלא היה דאגה וצער, לא על עצמו אלא
על עניי העיר ויתומיה, שלא יוכלו השנה לחוג את חג הפסח כהלכתו.

ככל שהתקרב החג נעשה הרב עצוב יותר. "מה יהיה על הילדים?
מי יקנה להם השנה בגדי חג ואגוזים?" כך ישב הרב והרהר,
ולבו מלא דאגה. יומיים לפני ליל-הסדר נפוצה ידיעה בעיר,
כי אוצרו של המלך נגנב. המלך הוציא כרוז בכל ממלכתו, כי
המוצא את תיבת הזהב יזכה בפרס כספי - מאתיים דינרי זהב.

הידיעה הגיעה, כמובן, גם לאוזניו של הרב. מיד צץ במוחו רעיון: "אגש למלך,
אבטיח לו שמצוא אמצא את תיבת האוצר לאחר חג הפסח, ואבקש ממנו
בינתיים חלק מהפרס, בו אערוך סדר כהלכה לעניים, כמנהגי כל שנה".

שמע המלך את הצעתו של הרב, וכיוון שלא באו אנשים אחרים
להציע לו את עזרתם, וכיוון שתיבת הזהב הייתה יקרה לו מאוד,
כי בה נטמנו הטבעות היקרות של אביו ושל סבו - ניאות
להצעה ונתן לרב מאה דינרי זהב. מיד נודע בכל ערי המלכות
כי הרב היהודי הבטיח למלך לגלות היכן מוסתרת התיבה.

7 © כל הזכויות שמורות לשלומית כהן-אסיף ולאקו"ם

ובינתיים ערך הרב סדר לעניי העיר ולילדיהם כמנהגו מדי שנה – לא החסיר מאומה. בליל הסדר ישבו הרב וקרואיו ליד השולחן וקראו בהגדה שמחים וטובי לב. בזה אחר זה קראו המסובים קטעים מההגדה. הרב עצמו הסב בראש השולחן וקרא בקול צלול: "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים", והילדים ענו אחריו במקלה: "דיינו".

הרב הוסיף: "אילו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוהיהם", והמקהלה ענתה אחריו: "דיינו".

גונב אוצרו של המלך נקרא בשם דיינו. מאז שיצא הקול כי הרב מתכוון לגלותו ולהחזיר למלך את אוצרו, היה דיינו סקרן ונפחד ועקב אחרי מעשיו של הרב. גם בליל הסדר עמד דיינו והציץ מבעד לחלון ביתו של הרבי על הסדר, הקשיב לקריאת ההגדה – וצחק. אולם הצחוק נתקע בגרונו כאשר שמע את הרבי שואל: "אילו..." ומקהלת הילדים עונה אחריו "דיינו... דיינו".

"נתפסתי!" אמר בלבו. "מוטב שאכנס פנימה ואומר לרב היכן התיבה. אם אגלה לו – אולי יחוס עליי. הלוא את שמי כבר הצליח לגלות בעזרת הילדים האלה".

מיד התפרץ דיינו פנימה, כרע על ברכיו לפני הרב ואמר לו: "כן, אני גנבתי את התיבה, אתה והילדים האלה ניחשתם נכון. התיבה מונחת על שפת הים, מתחת לסלע חום. אקח אותך לשם ואראה לך היכן הסתרתי אותה".

"לך, לך לביתך", השיב הרב, "עכשיו חג, לאחר החג נרד אל שפת הים... עכשיו אנחנו עוסקים בים אחר... בים סוף".

הרב ומקהלת הילדים המשיכו בקריאת ההגדה כשהוא שואל: "אילו...", והם עונים אחריו "דיינו!".

למחרת החג יצא הרב אל בית המלך, גילה לו היכן מצויה התיבה, וכך קיים את הבטחתו. זכה הרב לעשות סדר פסח כהלכתו, וגם אמונתו בעזרת ה' עמדה לו לגלות את הגנב ולהחזיר למלך את אוצרו.

סיים סבא את האגדה, פתח את ההגדה והמשיך לקרוא מתוכה במקום שהפסיק.

דיינו

דיינו
דיינו
דיינו

דיינו
דיינו

